औरंगाबाद येथील

मुंबई उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठासमोर

२०१० चे दुसरे अपील क्रमांक ४२६

काशिनाथ तापीराम तायडे

वय ६३, व्यवसाय - शेती,

रा. स्टेशन रोड, जे.जे.पंडित परिसर,

मानकर प्लॉट, रावेर

जि.जळगाव .. अपीलकर्ता

विरुद्ध

१. पार्वताबाई @ विजयाबाई चिंतामण भालेराव,

वय - ६८, व्यवसाय - घरकाम

रा. खडका रोड, भुसावळ

तालुका भुसावळ, जि.जळगाव.

२. कैलास ओंकार तायडे

वय ५३ वर्षे, व्यवसाय - शेतकरी,

रा. होळ, ता. रावेर,

जि. जळगाव. .. उत्तरदाता

श्री. ए. पी. भंडारी, अपीलकर्त्याचे वकील.

उत्तरदाता क्र. १ करिता सौ. राणी भरुका-बोरा, ॲडव्होकेट एस. एस. बोरा यांच्यावतीने.

श्री. व्ही. आर. जैन, प्रतिवादी क्रमांक २ चे वकील.

कोरम : आर. एम. जोशी, जे.

दिनांक : २ जानेवारी २०२५ .

न्यायनिर्णय :

१. या दुसऱ्या अपिलात कायद्याचे खालील महत्त्वाचे प्रश्न समाविष्ट आहेत :-

(i) हिंदू उत्तराधिकार कायद्यातील २००५ च्या केंद्रीय कायद्याने सुधारित केलेल्या सुधारित तरतुदींचा लाभ मुलगी असलेल्या फिर्यादीला मिळेल का ?

(ii) फिर्यादीचा जन्म १९५६ पूर्वी झाला आहे. प्रतिवादी क्रमांक १ चा जन्मही १९५६ पूर्वी झाला आहे. फिर्यादी व प्रतिवादी क्रमांक १ च्या वडिलांचे १९९० साली निधन झाले. अशा परिस्थितीत सन २००५ मधील केंद्रीय दुरुस्ती, हिंदू वारसा कायद्यातील तरतुदी फिर्यादीला उपलब्ध होतील का ?

२. पक्षकारांना वादी आणि प्रतिवादी म्हणून संबोधले आहे.

३. वादी ही प्रतिवादी क्रमांक १ ची सख्खी बहीण व तापीराम यांची मुलगी आहे. वादीने दाव्याच्या परिच्छेद क्रमांक १ मध्ये वर्णन केल्याप्रमाणे पाच मालमत्तांच्या संदर्भात विभाजन आणि स्वतंत्र ताबा मिळविण्यासाठी दावा दाखल केला. या मालमत्ता वादी आणि प्रतिवादींची वडिलोपार्जित मालमत्ता असल्याचा तिचा दावा आहे. वडिलोपार्जित मालमत्तेपैकी काही मालमत्ता त्यांच्या वडिलांनी स्वतःच्या आणि प्रतिवादी क्रमांक एकच्या नावावर विकत घेतल्याचा दावाही करण्यात आला आहे. खटल्याच्या मालमत्तेसंदर्भात प्रतिवादींची नावे दर्शविणाऱ्या महसुली नोंदीची माहिती वादीला मिळाली, असा दावाही करण्यात आला आहे, तिने वाटपाची मागणी केली. ती नाकारण्यात आल्याने वाटप व स्वतंत्र ताबा मिळावा यासाठी खटला दाखल केला आहे.

४. प्रतिवादींनी प्रदर्शन १६ येथे लेखी निवेदन दाखल केले आणि मालमत्ता संयुक्त कौटुंबिक मालमत्ता असण्यासंदर्भात वादीने उपस्थित केलेले युक्तिवाद फेटाळून लावले. असा दावा केला जातो की वादी आणि प्रतिवादी क्रमांक १ च्या वडिलांच्या हयातीत जमीन आणि घराच्या संदर्भात तोंडी वाटप झाले होते. असा दावा केला जातो की विषय जमीन आणि घर प्रतिवादी क्रमांक १ च्या वाट्याला आले आणि त्याउलट वादी आणि प्रतिवादी क्रमांक १ च्या वडिलांनी मुलींचे लग्न केले. निवृत्तीच्या वेळी वडिलांच्या नोकरीतून मिळालेली रक्कमही मुलींना देण्यात आल्याचा

दावा केला जातो. लेखी निवेदनाच्या परिच्छेद क्रमांक ३ मध्ये असा विशेष दावा करण्यात आला आहे की, सन १९७४ मध्ये वाटपाच्या आधारे फेरफार प्रविष्टि क्रमांक १२०९ अन्वये प्रतिवादी क्रमांक १ च्या बाजूने महसुली नोंद बदलण्यात आली. लेखी निवेदनाच्या परिच्छेद क्रमांक ५ मध्ये असा दावा करण्यात आला आहे की, या फेरफार नोंदीची माहिती असूनही त्या संदर्भात वादीकडून कोणताही आक्षेप घेण्यात आलेला नाही आणि त्यामुळे तिला आता त्यावर कोणताही आक्षेप घेण्याचा अधिकार नाही. परिच्छेद क्रमांक १० मध्ये प्रतिवादी क्रमांक १ ने विशेष विनंती केली आहे की, त्यांच्या वडिलांना नोकरी असूनही मालमत्ता खरेदी करण्यासाठी पुरेसे उत्पन्न नव्हते. प्रतिवादी क्रमांक एकने असा दावा केला आहे की, तो मजुरीचे काम करीत होता आणि या उत्पन्नातून सन १९६२ मध्ये त्याच्या वडिलांनी गट क्रमांक १०६ खरेदी केला परंतु हा प्रतिवादी अल्पवयीन असल्याने तो त्याच्या नावावर खरेदी करण्यात आला. त्यामुळे गट क्रमांक १०६ ही स्वत:ची मालमत्ता असल्याबाबत विशेष युक्तिवाद केला जातो. या सह अन्य वादांवर खटल्याला विरोध करण्यात आला.

५. परिच्छेद क्रमांक १ ब ते १ क मध्ये विशेषतः वर्णन केलेल्या तीन मालमत्तांच्या संदर्भात कनिष्ठ न्यायालयाने खटला निकाली काढला. वादीने या आदेशावर आक्षेप घेतलेला नाही. त्यामुळे उर्वरित दोन मिळकतींच्या संदर्भात वाटप नाकारणे अंतिम टप्प्यात आले आहे.

६. अपीलकर्ते/प्रतिवादी क्रमांक १ च्या विद्वान वकिलांनी असे म्हटले आहे की, विनीता शर्मा विरुद्ध राकेश शर्मा आणि इतरांच्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने **(२०२०)९ सर्वोच्च न्यायालय १** या खटल्यामध्ये असे म्हटले आहे की सह-मालमत्तेत मुलीचा हक्क जन्मतःच आहे, परंतु तोंडी वाटपाची भूमिका घेण्यास पूर्णपणे बंदी नाही. या निर्णयाच्या परिच्छेद क्रमांक १३७ (५) मध्ये माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की, अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये जेथे तोंडी वाटपाच्या याचिकेला सार्वजनिक कागदपत्रांचा आधार आहे आणि वाटप शेवटी त्याच प्रकारे दर्शविले जाते जसे की न्यायालयाच्या आदेशाने प्रभावित झाले असेल तर ते स्वीकारले जाऊ शकते. त्यांच्या मते, तात्कालिक प्रकरणात, तोंडी विभाजनाच्या सिद्धांतास उत्परिवर्तन प्रवेशाद्वारे समर्थन दिले जाते. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने या निकालात १९५६ पूर्वी जन्मलेल्या मुलीच्या हक्काचा मुद्दा विचारात घेतलेला नाही, असेही त्यांचे म्हणणे आहे. तसेच, हिंदू उत्तराधिकार कायद्याच्या कलम २९ अ मधील महाराष्ट्र दुरुस्तीचा परिणाम विचारात घेण्यात आलेला नाही, हे मान्य करताना, १९९४ पूर्वी वादीने लग्न केले होते. आपल्या युक्तिवादाला पुष्टी देण्यासाठी त्यांनी खंडपीठाच्या पुष्पलता एन. विरुद्ध व्ही.व्ही.पद्मा, **२०१० (३) ए आय आर कांत एचसीआर २२५** या निर्णयाचा आधार घेतला. या प्रकरणात कर्नाटक उच्च न्यायालयाने या निर्णयाच्या परिच्छेद क्रमांक ५६ मध्ये असे म्हटले आहे की, १७.६.१९५६ पूर्वी जन्मलेल्या को-पार्सरनरच्या मुलीला असा कोणताही अधिकार देण्याचा असुधारित कायदा किंवा दुरुस्तीनंतरच्या

कायद्यानुसार कोणताही हेतू नव्हता. या दोन्ही बाबींचा निर्णय माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेला नसल्याने अपीलकर्त्याला त्यासंदर्भात म्हणणे मांडण्याचा मार्ग मोकळा आहे आणि हे मुद्दे विचारकरण्याजोगे आहेत, असे त्यांचे म्हणणे आहे.

७. तोंडी वाटपासंदर्भात लेखी निवेदनात विशिष्ट विनवणी आहे, असे त्यांचे म्हणणे आहे, त्यांच्या मते प्रदर्शन ३४ ते ३६ मधील ७/१२ उतारांचा आधार मिळतो. सध्याचे प्रकरण स्पष्टपणे परिच्छेद क्रमांक १३७.५ मधील विनीता शर्मा (सुप्रा) यांच्या बाबतीतल्या माननीय सर्वोच्च न्यायालय यांच्या निरीक्षणांनी व्यापलेले आहे, असा त्यांचा युक्तिवाद आहे. खालील न्यायालयांकडून या बाबींचा विचार केला जात नाही आणि म्हणूनच कायद्याचे हे महत्त्वाचे प्रश्न येथे गुंतलेले आहेत, असे त्यांचे म्हणणे आहे. दानम्मा ऊर्फ सुमन सुरपूर व दुसरा विरुद्ध अमर व इतरांच्या प्रकरणात परिच्छेद क्रमांक १६ व १७ मधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निकालाचा ही आधार घेतला आहे, **(२०१८) ३ सर्वोच्च न्यायालय खटले ३४३** या खटल्यातही मुलींना सहपालक मानले गेले नाही आणि विनीता शर्मा (सुप्रा) यांच्या बाबतीत हा निर्णय माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने कायम ठेवला आहे.

८. वादी/अपील लढविणाऱ्या प्रतिवादीच्या विद्वान वकिलांनी या निर्णयाचे समर्थन केले.

९. प्रारंभी हे नमूद करणे आवश्यक आहे की, वादी आणि प्रतिवादी क्रमांक १ चा जन्म १९५६ पूर्वी झाला होता आणि त्यांचे वडील तापीराम यांचे १९९० मध्ये निधन झाले होते. अशा प्रकारे, वादी आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यातील सख्खे भाऊ आणि बहीण म्हणून संबंध मान्य केला जातो. वादीचे कथन असे आहे की खटल्याची मालमत्ता ही वडिलोपार्जित संयुक्त कौटुंबिक मालमत्ता आहे आणि त्यासंदर्भात कोणतेही विभाजन केले गेले नाही. याउलट लेखी निवेदनाच्या परिच्छेद क्रमांक ३ व ५ मधील प्रतिवादी क्रमांक १ चे कथन आहे की १९७४ साली वाटप झाले होते आणि त्या अनुषंगाने त्याचे नाव फेरफार प्रविष्टि क्रमांक १२०९ द्वारे महसुली नोंदीत नोंदवले गेले होते. तथापि, परिच्छेद क्रमांक १० मध्ये या प्रतिवादीने असा दावा केला आहे की गट क्रमांक १०६ ही त्याची स्वतःची मालमत्ता आहे आणि केवळ संबंधित वेळी तो अल्पवयीन होता या कारणास्तव तो त्याच्या वडिलांनी स्वतःच्या नावावर खरेदी केला होता. त्यामुळे गट क्रमांक १०६ ही संयुक्त कौटुंबिक मालमत्ता आहे आणि वाटपानंतर ती त्याच्या नावे हस्तांतरित करण्यात आली आहे, हे प्रतिवादी क्रमांक १ चे कथन नाही, हे स्पष्ट आहे. प्रतिवादी क्रमांक १ च्या या विशिष्ट कथनाच्या प्रकाशात, केवळ दोन मालमत्तांमध्ये प्रतिवादी क्रमांक १ चे नाव आणि एका मालमत्तेत प्रतिवादी क्रमांक २ आणि वादी आणि प्रतिवादी क्रमांक १ च्या वडिलांचे नाव उत्परिवर्तन नोंदी आणि नोंदीच्या आधारे वाटपाच्या तथ्याचा पुरावा स्वीकारण्यास पुरेसे ठरणार नाही.

१०. हे लक्षात घेणे योग्य आहे की युक्तिवादात किंवा पुराव्यांमध्ये, हा प्रतिवादी १९७४ मध्ये तोंडी वाटप केव्हा झाले हे स्पष्टपणे किंवा किमान अंदाजे/ आसपास सांगतो. त्याच्या पुराव्यातील प्रतिवादी क्रमांक १ किंवा त्याने तपासलेली त्याची सावत्र बहीण याबद्दल कोणतीही कुजबुज करत नाही. हिंदू अविभक्त कुटुंबाच्या संयुक्ततेचा अंदाज असल्याने, प्रतिवादी क्रमांक १ वाटपाची विशिष्ट विनंती घेऊन आला की, वाटप तोंडी झाले की नाही हे सिद्ध करण्याचा प्राथमिक भार त्याच्यावर असेल. खटल्याच्या मालमत्तेचे विभाजन झाले होते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ मागील वाटपाची वस्तुस्थिती सिद्ध करण्यात अपयशी ठरला आहे हे सिद्ध करण्यासाठी रेकॉर्डवरून दिसून येणारे पुरावे पुरेसे नाहीत. हे न्यायालय दुसऱ्या अपिलावर सुनावणी करताना खालील दोन्ही न्यायालयांनी नोंदवलेल्या तथ्यांच्या निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप करू शकत नाही आणि करू इच्छित नाही.

११. आता प्रश्न असा आहे की, महाराष्ट्र उत्तराधिकार कायद्यातील कलम २९ अ च्या अनुषंगाने याचिकाकर्त्याच्या वतीने करण्यात आलेल्या वाटपाची मागणी करण्याचा वादीला अधिकार नाही का? सोयीसाठी या तरतुदीचे पुनरुत्पादन करणे समर्पक ठरेल.

> २९. अ. सहकारी मालमत्तेत मुलीचा समान हक्क. या कायद्याच्या कलम ६ मध्ये काहीही असले तरी, –

(i) मिताक्षरा कायद्यानुसार शासित संयुक्त हिंदू कुटुंबात, कोपर्सेनरची मुलगी जन्माने मुलाप्रमाणेच स्वत: कोपर्सेनर बनेल आणि तिला मुलगा असता तर तिला कोपर्सेनरी मालमत्तेत तितकेच अधिकार मिळतील, ज्यात सर्वाइव्हरशिपद्वारे दावा करण्याचा अधिकार समाविष्ट असेल; आणि त्यासंदर्भात मुलाप्रमाणेच जबाबदाऱ्या व अपंगत्वाला संबंधित असेल;

(ii) कलम (/) मध्ये नमूद केलेल्या संयुक्त हिंदू कुटुंबातील वाटपाच्या वेळी, कोपार्सेनरी मालमत्तेची इतकी विभागणी केली जाईल की मुलाला जेवढा वाटा मिळतो तेवढाच वाटा मुलीला देण्यात येईल: परंतु वाटपाच्या वेळी मृत मुलगा किंवा पूर्वमृत मुलगी हयात असती तर वाटपाच्या वेळी जो वाटा मिळाला असता तो अशा पूर्वंमृतच्या जिवंत मुलाला देण्यात येईल मुलाचा किंवा अशा पूर्वमृत मुलीचा वाटपाच्या वेळी असे मूल जिवंत असेल तर पूर्वमृत मुलाच्या किंवा पूर्वमृत मुलीच्या मुलास देण्यात येणारा वाटा पूर्वमृत मुलाच्या किंवा पूर्वंमृतच्या मुलीच्या मुलास देण्यात यावा, अशी विनंती करण्यात आली आहे. जसे प्रकरण असू शकते;

(iii) खंड (१) मधील तरतुदींच्या आधारे स्त्री हिंदू ज्या मालमत्तेस पात्र ठरेल ती मालमत्ता तिच्या ताब्यात सहमालकीच्या घटनांसह असेल आणि या अधिनियमात किंवा सध्या अस्तित्वात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी ती तिच्या इच्छेने किंवा इतर कराराद्वारे विल्हेवाट लावण्यास सक्षम मालमत्ता मानली जाईल;

(iv) हिंदू उत्तराधिकार (महाराष्ट्र सुधारणा) कायदा, १९९४ लागू होण्याच्या तारखेपूर्वी लग्न झालेल्या मुलीला या अध्यायातील कोणतीही गोष्ट लागू होणार नाही;

(v) हिंदू उत्तराधिकार (महाराष्ट्र सुधारणा) कायदा, १९९४ लागू होण्याच्या तारखेपूर्वी झालेल्या वाटपाला खंड (२) मधील कोणतीही गोष्ट लागू होणार नाही.

१२. या तरतुदीचा अभ्यास केल्यास असे दिसून येते की, एका महिला हिंदूच्या बाजूने हक्क निर्माण करण्यात आला होता आणि १९९४ चा सुधारणा कायदा लागू होण्यापूर्वी तिचे लग्न झालेले नाही आणि वाटप आधीच झालेले नाही, असे समजून तिला कोपार्सेनर म्हणून वागवले जात होते. या पार्श्वभूमीवर सुधारित कलम ६ मधील तरतुदी समर्पक ठरतात ज्यात खालीलप्रमाणे आहे :-

६. सहकारी मालमत्तेतील हक्काचे हस्तांतरण.-

(१) हिंदू उत्तराधिकार (सुधारणा) कायदा, २००५ (२००५ चा ३९) लागू झाल्यापासून मिताक्षरा कायद्यानुसार शासित संयुक्त हिंदू कुटुंबात एका सहकाऱ्याची मुलगी,-

(अ) जन्माने मुलाप्रमाणेच स्वतःच कोपार्सेनर होणे;
(ब) मुलगा असता तर तिला जसा अधिकार मिळाला असता, तसाच अधिकार तिला कोपर्सेनरी मालमत्तेत ही मिळाला असता;
(क) कोपार्सेनरी मालमत्तेच्या बाबतीत मुलाप्रमाणेच उत्तरदायित्वांच्या अधीन असेल आणि हिंदू मिताक्षरा कोपार्सेनरच्या कोणत्याही संदर्भामध्ये कोपार्सेनरच्या मुलीचा संदर्भ समाविष्ट असेल असे मानले जाईल: परंतु या उपकलमातील कोणतीही गोष्ट २००४ डिसेंबरच्या २० तारखेपूर्वी झालेल्या मालमत्तेच्या कोणत्याही वाटप किंवा करारबद्ध स्वभावासह कोणत्याही स्वभावावर किंवा अलिप्ततेवर परिणाम करणार नाही किंवा अमान्य करणार नाही.

(२) उपकलम (१) अन्वये स्त्री हिंदू ज्या मालमत्तेचा हक्कदार ठरते, ती मालमत्ता तिच्याकडे सहमालकीच्या घटनांसह असेल आणि या अधिनियमात किंवा सध्या

अस्तित्वात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी ती करारबद्ध स्वरूपाने विल्हेवाट लावण्यास सक्षम मालमत्ता मानली जाईल.

(३) हिंदू उत्तराधिकार (सुधारणा) कायदा, २००५ (२००५ चा ३९) लागू झाल्यानंतर एखाद्या हिंदूचा मृत्यू झाल्यास मिताक्षरा कायद्यानुसार शासित संयुक्त हिंदू कुटुंबाच्या मालमत्तेतील त्याचे हितसंबंध, या अधिनियमांतर्गत करारनामा किंवा अंतःस्थ वारसा हक्काने हस्तांतरित केले जातील, सर्वाइव्हरशिपद्वारे नव्हे, आणि सहमालमत्तेचे वाटप झाल्यासारखे वाटले गेले असे मानले जाईल आणि, (अ) मुलाला जेवढा वाटा दिला जातो तेवढाच वाटा मुलीला दिला जातो; (ब) x x x x
(क) x x x x

(४) xxxxx

(५) डिसेंबर २००४ च्या २० तारखेपूर्वी लागू झालेल्या वाटपाला या कलमातील कोणतीही गोष्ट लागू होणार नाही.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या उद्देशाने "वाटप" म्हणजे नोंदणी अधिनियम, १९०८ (१९०८ चा १६) अन्वये विधिवत नोंदणीकृत वाटपाच्या दस्तऐवजाची अंमलबजावणी करून केलेले वाटप किंवा न्यायालयाच्या आदेशाने झालेले वाटप.

१३. या तरतुदीवरून स्पष्ट पणे सूचित होते की, मिताक्षरा कायद्यानुसार चालणाऱ्या संयुक्त हिंदू कुटुंबात को-पार्सेनरची मुलगी जन्माने मुलाप्रमाणेच को-पार्सेनर बनेल आणि ती मुलीच्या वैवाहिक स्थितीवर अवलंबून नसते.

१४. महाराष्ट्र सुधारणा कायद्याचे कलम २९ अ रद्द न झाल्यास कायद्याच्या कलम ६ मध्ये केंद्रीय दुरुस्तीचा काय परिणाम होतो हे ठरविण्यासाठी आणि त्या संदर्भात अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांनी केलेल्या युक्तिवादाचे राज्यघटनेच्या कलम २५४ चा विचार करून विच्छेदन करणे आवश्यक ठरेल. ज्यात असे लिहिले आहे :-

२५४. संसदेने केलेले कायदे आणि राज्यांच्या विधिमंडळांनी केलेले कायदे यांच्यातील विसंगती

(१) एखाद्या राज्याच्या विधिमंडळाने केलेल्या कायद्यातील कोणतीही तरतूद संसदेने केलेल्या कायद्याच्या कोणत्याही तरतुदीच्या विरुद्ध असेल जी संसद बनविण्यास सक्षम आहे, किंवा समवर्ती सूचीमध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही विषयाच्या संदर्भात विद्यमान कायद्याच्या कोणत्याही तरतुदीच्या विरोधात असेल तर, खंड (२) मधील तरतुदींच्या अधीन राहून, संसदेने बनवलेला कायदा, मग तो अशा राज्याच्या विधिमंडळाने बनवलेल्या कायद्याच्या आधी किंवा नंतर संमत झाला असो, किंवा तसा अस्तित्वात असलेला कायदा अस्तित्वात राहील आणि राज्याच्या विधिमंडळाने बनवलेला कायदा, प्रतिज्ञामर्यादेपर्यंत अवैध ठरेल.

(२) समवर्ती सूचीत नमूद केलेल्या कोणत्याही एका विषयाच्या संदर्भात एखाद्या राज्याच्या विधिमंडळाने बनवलेल्या कायद्यात संसदेने केलेल्या आधीच्या कायद्यातील तरतुदी किंवा त्या संदर्भात अस्तित्वात असलेल्या कायद्यातील तरतुदींच्या विरोधात कोणतीही तरतूद असेल, तर अशा राज्याच्या विधिमंडळाने अशा प्रकारे बनवलेला कायदा, जर तो राष्ट्रपतींच्या विचारार्थ राखीव ठेवण्यात आला असेल आणि

त्याला त्याची संमती मिळाली असेल तर त्या राज्यात वर्चस्व गाजवावे:

परंतु या कलमातील कोणतीही गोष्ट संसदेला राज्याच्या विधिमंडळाने बनविलेल्या कायद्यात भर घालणे, दुरुस्ती करणे, बदलणे किंवा रद्द करणे यासह एकाच विषयासंदर्भात कोणत्याही वेळी कायदा करण्यापासून रोखू शकणार नाही.

१५. संसदेने आणि विधिमंडळाने बनवलेल्या कायद्यांमध्ये विसंगती आढळल्यास हे कलम लागू होईल. कायद्याच्या सुधारित कलम ६ आणि महाराष्ट्र सुधारणा, १९९४ च्या कलम २९ अ या दोन्ही तरतुदींचे सरळ सरळ वाचन केल्यास असे दिसून येते की, १९९४ पूर्वी (सुधारित कायदा लागू होण्यापूर्वी) विवाह केलेल्या मुलीला को-पार्सेनर म्हणून विचारातून वगळण्यात आले होते, तर कलम ६ मधील केंद्रीय दुरुस्तीमुळे ती पात्र/सशर्त ठरत नाही. या तरतुदीनुसार मुलीच्या लग्नाची वस्तुस्थिती काहीही असली तरी तिला कोपर्सेनर मानले जाईल.

१६. वरील कलमाच्या खंड (१) नुसार, समवर्ती यादीतील बाबींच्या बाबतीत, संसदेने बनवलेला कायदा, मग तो राज्याच्या विधिमंडळाने बनवलेल्या कायद्याच्या आधी किंवा नंतर संमत असो किंवा अस्तित्वात असलेला कायदा असो, तो कायम राहील आणि राज्याच्या विधिमंडळाने बनवलेला कायदा, काही प्रमाणात अवैध ठरेल. तथापि, कलम (२) मध्ये अशी तरतूद आहे की, राज्य विधिमंडळाने संसदेने

केलेल्या तरतुदी किंवा पूर्वीच्या कायद्याच्या विरोधात कायदा केला असेल आणि त्याला राष्ट्रपतींची संमती मिळाली असेल, तर तो राज्यात लागू असेल.

१७. तत्काळ महाराष्ट्र सुधारणा १९९४ अर्थात राज्य विधिमंडळ वेळेपूर्वी लागू करण्यात आले आणि या कायद्याच्या कलम ६ मधील केंद्रीय सुधारणा नंतरच्या काळात असल्याने कलम (१) अंमलात येईल व प्रतिकूलतेच्या मर्यादेपर्यंत येईल आणि केंद्रीय सुधारणा प्रबळ होईल. त्यामुळे या कायद्याच्या कलम ६ मधील दुरुस्तीच्या तरतुदी राज्य ाच्या दुरुस्तीपेक्षा प्रबळ असतील आणि १९९४ पूर्वी मुलीचे लग्न केल्यास तिचा कोपार्सेनर म्हणून दर्जा मान्य करण्यात अडथळा येणार नाही, असे म्हणण्यास या न्यायालयाला संकोच वाटत नाही.

१८. विनीता श्रम (सुप्रा) च्या निर्णयात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने महाराष्ट्र सुधारणा, १९९४ च्या कलम २९ अ च्या अंमलबजावणीच्या मुद्द्यावर विचार/निर्णय न घेतल्याबद्दल अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे देखील मान्य नाही कारण केवळ महाराष्ट्र सुधारणा कायदा, १९९४ च नव्हे तर इतर राज्यांनी केलेल्या तत्सम तरतुदींचाही त्यात योग्य विचार केला जातो. निकालाच्या परिच्छेद क्रमांक ५७ मध्ये माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने या राज्य सुधारणांची काय दखल घेतली आहे, याचा संदर्भ मिळू शकतो. मंगम्मल विरुद्ध टी. बी. राजू प्रकरण, **(२०१८) १५ एससीसी ६६२**

चा संदर्भ देऊन केलेल्या चर्चेतून हे स्पष्ट होते की, विनीता शर्मा (सुप्रा) यांच्या निकालात शेवटी नोंदवलेले निष्कर्ष सर्व संबंधित तरतुदी आणि यापूर्वी दिलेल्या निकालांचा योग्य विचार करून आहेत. त्यामुळे या निर्णयात (विनीता शर्मा) २००५ मध्ये कायद्याच्या कलम ६ मध्ये सुधारणा करण्यासंदर्भातील सर्व मुद्दे आहेत.

१९. अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांनी युक्तिवाद केला की वादीचा जन्म १७.०६.१९५६ पूर्वी झाला आहे, त्यामुळे ती कोपार्सेनर होण्यास पात्र ठरणार नाही. पुष्पलता (सुप्रा) यांच्या बाबतीत कर्नाटक उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने या युक्तिवादाचे समर्थन करण्यासाठी दिलेला निर्णय पूर्णपणे चुकीचा आहे. सर्वप्रथम विनीता शर्मा (सुप्रा) प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयापूर्वी हा निकाल देण्यात आला आहे. आता कलम ६ मधील तरतुदींच्या अंमलबजावणीच्या मुद्द्यावर कायदा तयार झाला आहे. त्यात काढलेले निष्कर्ष लक्षात घेणे आवश्यक आहे ज्यात असे लिहिले आहे:

"*१३७. परिणामी, आम्ही खालीलप्रमाणे संदर्भाचे उत्तर देतो :-*

१३७.१ हिंदू उत्तराधिकार अधिनियम, १९५६ च्या कलम ६ मधील तरतुदी दुरुस्तीपूर्वी किंवा नंतर जन्मलेल्या मुलीला समान अधिकार आणि दायित्व असलेल्या मुलाप्रमाणेच कोपार्सेनरचा दर्जा प्रदान करतात.

१३७.२ डिसेंबर २००४ च्या २० तारखेपूर्वी घडलेल्या स्वभाव किंवा अलिप्तता, वाटप किंवा करारनामा स्वरूपाबद्दल कलम ६(१) मधील

तरतुदीनुसार ९-९-२००५ पासून पूर्वी जन्मलेल्या मुलीला बचतीसह या अधिकारांचा दावा करता येईल.

१३७.३ कोपर्सेनरीतील अधिकार जन्मतःच असल्याने वडील कोपरसेनर ९-९-२००५ रोजी हयात असणे आवश्यक नाही.

१३७.४ हिंदू उत्तराधिकार अधिनियम, १९५६ च्या कलम ६ मधील तरतुदीने तयार केलेल्या वाटपाच्या वैधानिक कल्पनेत प्रत्यक्ष फाळणी किंवा राज्यव्यवस्थेचा व्यत्यय आणला गेला नाही. १९५६ च्या कायद्याच्या अनुसूचीत नमूद केल्याप्रमाणे वर्ग एकची महिला वारसदार किंवा अशा महिलेचा पुरुष नातेवाईक असताना मृत कोपर्सेनरचा वाटा निश्चित करण्याच्या हेतूनेच ही गोष्ट होती. बदललेल्या कलम ६ मधील तरतुदींची पूर्ण अंमलबजावणी होणे आवश्यक आहे. प्राथमिक हुकूम संमत झाला असला, तरी अंतिम हुकुम किंवा अपिलाच्या प्रलंबित कार्यवाहीत मुलींना मुलाएवढा वाटा द्यावा लागतो.

१३७.५ १९५६ च्या कायद्याच्या कलम ६ (५) च्या स्पष्टीकरणातील तरतुदींची कठोरता लक्षात घेता, तोंडी वाटपाची याचिका नोंदणी अधिनियम, १९०८ च्या तरतुदींनुसार विधिवत नोंदणीकृत किंवा न्यायालयाच्या आदेशाद्वारे लागू केलेल्या वाटपाच्या दस्तऐवजाद्वारे होणारी वाटपाची वैधानिक मान्यताप्राप्त पद्धत म्हणून स्वीकारली जाऊ शकत नाही. तथापि, अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये जेथे तोंडी वाटपाच्या याचिकेला सार्वजनिक दस्तऐवजांचा आधार आहे आणि वाटप शेवटी त्याच प्रकारे दर्शविले जाते जसे की न्यायालयाच्या आदेशाने प्रभावित झाले आहे, तर ते स्वीकारले जाऊ शकते. केवळ तोंडी पुराव्यांच्या आधारे वाटपाची याचिका स्वीकारली जाऊ शकत नाही आणि ती सरसकट फेटाळली जाऊ शकत नाही.

१३८. या प्रश्नावर विविध उच्च न्यायालये आणि कनिष्ठ न्यायालयांमध्ये खटले/अपील प्रलंबित आहेत, हे आम्हाला समजते. परस्परविरोधी निर्णयांमुळे निर्माण झालेल्या कायदेशीर गोंधळामुळे ही प्रकरणे आधीच लांबणीवर पडली आहेत. कलम ६ ने मुलींना दिलेल्या समानतेच्या हक्कापासून वंचित ठेवता येणार नाही. त्यामुळे प्रलंबित

प्रकरणांवर शक्य तितक्या सहा महिन्यांत निर्णय घ्यावा, अशी आमची विनंती आहे.

१३९. वरील चर्चा व उत्तर लक्षात घेता प्रकाश वि. फुलवंती आणि मंगम्मल वि. टी. बी. राजू मध्ये व्यक्त केलेले मत आपण फेटाळून लावतो. दानम्मा वि. अमर या निर्णयाच्या विरोधात आहे त्या मर्यादेपर्यंत तो अंशतः नाकारला जातो. गुणवत्तेच्या आधारे निर्णय घेण्यासाठी प्रकरणे योग्य खंडपीठासमोर ठेवू द्या.

२०. त्यामुळे आता माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने निश्चित केलेला कायदा १७.०६.१९५६ पूर्वी जन्मलेल्या मुलींना कायद्याच्या कलम ६ मधील सुधारित तरतुदी लागू होणार नाही, असे म्हणण्यास वाव उरत नाही, कारण सुधारित तरतुदीचा वापर पूर्वलक्षी मानला जातो. कोपार्सेनरच्या दर्जाची मान्यता जन्मतःच असते. या कायद्याच्या कलम ६ चा प्रत्यक्षात पर्याय आहे आणि विधिमंडळाने आपल्या शहाणपणाने अंशतः दुरुस्ती न करता या तरतुदीला पूर्णपणे बदलणे योग्य मानले. हे लक्षात घेता, अत्यंत आदराने हे न्यायालय पुष्पलता (सुप्रा) यांच्या निर्णयात केलेल्या उपरोक्त निरीक्षणांशी सहमत नाही. शिवाय, १९५६ पूर्वी जन्मलेल्या स्त्रीला कोपर्सेनरच्या अधिकाराच्या अंमलबजावणीसाठी कोणतेही एक्सप्रेस बार तयार करण्यात आलेले नाहीत किंवा आशयानेही तसे म्हणता येणार नाही. शिवाय दुरुस्तीचे उद्दिष्ट/हेतू लक्षात घेता असा कोणताही अर्थ लावता येणार नाही.

२१. असे असले तरी वरील तरतुदीवर नजर टाकल्यास असे दिसून येते की, सुधारित कायदा, २००५ लागू झाल्याच्या तारखेपासून मुलीला मुलाप्रमाणेच स्वत:च्या हक्काने ही जन्मतःच कोपर्सेनर मानले जाईल. त्यामुळे या तरतुदीमुळे १७.०६.१९५६ पूर्वी जन्मलेल्या मुलींना वगळण्यास जागा उरलेली नाही. तसे करणे म्हणजे कायद्याचे पुनर्लेखन करणे होय, जे कायद्याने मान्य नाही.

२२. त्यामुळे हिंदू उत्तराधिकार कायद्याच्या सुधारित कलम ६ नुसार मुलगी जन्मतारखेची पर्वा न करता मुलाप्रमाणेच स्वत:च्या हक्काने सहकारी बनली आहे, या कायद्याच्या भूमिकेबाबत वाद होऊ शकत नाही. त्याचप्रमाणे वर नमूद केल्याप्रमाणे निकालाच्या परिच्छेद क्रमांक १३७.२ व १३७.५ नुसार अपवादात खटला आणण्याच्या स्थितीत प्रतिवादी नसल्यास, मुलीने सुरू केलेला वाटपाचा खटला चालविण्यास कोणतेही बंधन नाही.

२३. विनीता शर्मा यांच्या निर्णयाच्या कलम १३७.२ मध्ये प्रतिवादीचे प्रकरण समाविष्ट नाही, कारण त्यासंदर्भात कोणताही खटला दाखल करण्याचा प्रयत्न केला जात नाही. दिगंबर आधार पाठल विरुद्ध देवराम गिरधर पाटील आणि **१९९५ सप (२) सर्वोच्च न्यायालय निर्णय ४२८** च्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या खटल्यातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाचा आधार घेऊन तोंडी वाटपाच्या प्रतिवादीचा दावा महसुली

नोंदीद्वारे समर्थित आहे आणि तो खटल्याच्या मालमत्तेच्या मागील वाटपाची वस्तुस्थिती सिद्ध करण्यासाठी पुरेसा आहे, असे याचिकाकर्त्याच्या वकिलांनी म्हटले आहे. असा युक्तिवाद ग्राह्य धरला जाऊ शकला असता, तर स्वत: प्रतिवादीच्या नावे उभी असलेली मालमत्ता ही त्याची स्वत:ची मालमत्ता आहे, वडिलोपार्जित मालमत्ता नाही.

२४. येथे या प्रकरणात, वर नमूद केल्याप्रमाणे, प्रतिवादी क्रमांक १ चे विशिष्ट कथन आहे की मालमत्ता गट क्रमांक १०६ ही त्याची स्वतःची मालमत्ता आहे. त्यामुळे वाटप झाल्याचे दर्शविणारा ७/१२ उतारांच्या स्वरूपात कागदोपत्री पुरावा असल्याचा जो सिद्धांत आता या न्यायालयासमोर मांडण्याचा प्रयत्न केला जात होता, तो मान्य करता येणार नाही.

२५. वरील चर्चा लक्षात घेता आणि विनीता शर्मा (सुप्रा) यांच्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने ठरविलेल्या कायद्याच्या संदर्भात येथे नमूद केल्याप्रमाणे कायद्याच्या भरीव प्रश्नांची उत्तरे नकारार्थी दिली आहेत.

२६. परिणामी अपील फेटाळले जाते. उभयपक्षांनी स्वत:चा खर्च उचलावा.

२७. या टप्प्यावर, अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांनी अंतरिम आदेश सहा आठवड्यांच्या कालावधीसाठी कायम ठेवण्याची मागणी केली.

२८. प्रतिवादींच्या विद्वान वकिलांनी ते सुरू ठेवण्यास विरोध केला.

२९. २०१० पासून अंतरिम दिलासा लागू आहे. त्यामुळे सहा आठवडे असेच सुरू न ठेवण्याचे कारण नाही. त्यामुळे आजपासून सहा आठवडे अंतरिम दिलासा देण्यात आला आहे.

आर. एम. जोशी
न्यायाधीश

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-x